

УДК 549

П.М.Білоніжка, Ю.В.Ляхов, О.І.Матковський, А.В.Пізнюк
Львів. Національний університет імені Івана Франка

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ Л.І.КОЛТУНА
(до 75-річчя від дня народження)

У листопаді 1998 р. минуло 75 років від дня народження відомого вченого, талановитого педагога, здібного організатора навчального процесу і науково-дослідної роботи Леоніда Івановича Колтуна. Він залишив глибокий слід в історії геологічного факультету Львівського університету, пройшовши шлях від студента до аспіранта, асистента, доцента, декана.

Л.І.Колтун народився 1 листопада 1923 року в с. Задвір'я Глинянського району Львівської області в селянській сім'ї. У 1936 р. закінчив семирічну школу в рідному селі і вступив до гімназії у Львові, де навчався до 1939 р., а потім у зв'язку з реорганізацією системи народної освіти – у Львівській середній школі № 2, яку закінчив у 1943 р.

З липня 1944 до травня 1945 р. працював на Львівській залізниці робітником зв'язку. В 1945 р. після успішного завершення тримісячних курсів при Львівському університеті став студентом геологічного факультету. Після закінчення в 1950 р. університету за спеціальністю "Геологія" Л.І.Колтун був рекомендований в аспірантуру при кафедрі загальної геології. Його науковим керівником став видатний учений, тоді завідувач кафедри загальної геології і другий після Є.К.Лазаренка декан факультету, проф. М.П.Єрмаков, який спрямував Леоніда Івановича на вивчення включень у мінералах, привив йому любов до термобарогеохімії в сьогоденному розумінні.

В літні місяці 1950 р. Л.І.Колтун працював геологом Рахівської партії Закарпатської геологорозвідувальної експедиції. Ще в студентські роки він бував у різних геологічних експедиціях, в яких працював колектором, старшим колектором, прорабом, геологом. Під час навчання в аспірантурі брав участь у геологічних експедиціях на Алдані (1951) та Середньому й Південному Уралі (1952), де зібрав прекрасний матеріал для написання кандидатської дисертації.

Після закінчення аспірантури Л.І.Колтун був зарахований на посаду асистента кафедри загальної геології. В 1954 р. він блискуче захистив дисертацію на тему "Опыт генетического исследования некоторых эндогенных месторождений по включениям в минералах" і одержав науковий ступінь кандидата геолого-мінералогічних наук. У цьому ж році Леонід Іванович був обраний доцентом кафедри загальної геології, а через рік йому присвоєно вчене звання доцента.

У 1955 р., після відкриття на геологічному факультеті кафедри методів пошуків і розвідки родовищ корисних копалин, Л.І.Колтун за конкурсом був обраний на посаду доцента цієї кафедри, де й працював до кінця свого життя. В цей період розкрився неабиякий його талант як педагога, науковця й організатора навчально-виховного та науково-дослідного процесу. Це був час високого творчого злету Л.І.Колтуна. Після від'їзду в 1958 р. до Москви проф. В.М.Козеренка, який був тре-

тим деканом факультету, четвертим деканом став 35-річний доцент Л.І.Колтун. Вдруге Леоніда Івановича обрано деканом у 1969 р., після виїзду за кордон тодішнього декана, доцента Ю.П.Пекуна. Друга деканська каденція Л.І.Колтуна завершилася в 1972 р. Відтоді він працював доцентом і заступником завідувача кафедри методів пошуків і розвідки родовищ корисних копалин.

Надзвичайно велику роботу Л.І.Колтун проводив у навчально-методичному плані. Він брав активну участь у розробці й удосконаленні навчальних планів і програм, особливо після відкриття на факультеті спеціальності розвідника. Йому належать методичні розробки програм та інструкцій навчальних і виробничих практик, курсів і спецкурсів. Він читав такі важливі профілюючі курси, як “Геологія родовищ корисних копалин” і “Методи розшуків родовищ корисних копалин”, а також спецкурси “Геологія рудних полів” та “Основи наукових досліджень”.

Вагомими і дуже важливими є науково-дослідні розробки вченого. У його творчому доробку понад півсотні наукових праць, серед яких 44 надруковані в різних виданнях, решта – рукописні наукові звіти. Основна частина друкованих праць опублікована в добре відомих виданнях тодішнього СРСР: “Записки Всесоюзного мінералогического общества”, “Минералогический сборник”, “Труды ВНИИ синтеза минерального сырья”, “Вісник Львівського університету (серія геологічна)” та ін. Низка статей надрукована в зарубіжних виданнях.

Більшість публікацій Л.І.Колтуна присвячена вивченню включень у мінералах із різних родовищ Донбасу, Забайкалля, Уралу, Алдану. Ці дослідження були розпочаті в перші післявоєнні роки під керівництвом проф. М.П.Єрмакова. Вони заклали основи термобарохімічної школи Львівського університету, біля витоків якої був Л.І.Колтун. Основними об'єктами його досліджень стали родовища золота, поліметалів, рідкісних металів, ртуті, молібдену, олова й вольфраму, гірського кришталю.

Вивчення включень у мінералах було спрямоване, перш за все, на визначення генетичної природи окремих мінералів і мінеральних комплексів, стадійності процесів рудоутворення, термодинамічних параметрів і фізико-хімічних умов формування родовищ корисних копалин. У деяких публікаціях висвітлені питання складу мінералотворних розчинів, ролі вуглекислоти, $NaCl$ та інших компонентів у процесах мінералоутворення, можливості використання включень у прогностико-розшукових і оціночних роботах для вирішення проблем рудогенезу. Л.І.Колтуну належать перші дослідження включень у таких мінералах, як епідот і аксиніт. Усі ці дослідження, без сумніву, – це вагомий внесок у вирішення проблеми теорії рудогенезу. Про це свідчать такі узагальнюючі праці останніх років життя, як “Термобарогеохимия и рудогенез” та “Генетические модели эндогенных рудных формаций”, написані у співавторстві з А.В.Пізнюром.

У дослідженнях Л.І.Колтун використовував не тільки прецизійні лабораторні методи, а й дуже скрупульозні польові спостереження у відслоненнях, гірничих виробках та при описі керна матеріалу.

Л.І.Колтуну належать окремі методичні розробки з термобарогеохімії. Зокрема, він є одним із засновників методу прецизійної барометрії за включеннями з CO_2 . Разом з В.А.Калюжним він у 1953 р. опублікував статтю “Некоторые данные о давлении и температуре при образовании месторождений Нагольного кряжа (Донбасс)”, у якій вперше автори спробували практично визначити тиск за сингенетичними включеннями киплячих вуглекислотно-водних розчинів. Цим було підтверджено теоретичне передбачення німецького вченого Р.Наккена, зроблене ще в

1921 р. Метод швидко здобув визнання у світовій літературі й отримав назву методу Наккена–Калюжного–Колтуна.

Л.І.Колтун був першим дослідником включень у мінералах золоторудних і поліметалічних родовищ. За допомогою названого вище методу він визначив тиск при утворенні золотоносного кварцу Березівського родовища на Уралі (585–600 атм). Учений уперше в світовій літературі описав вагоме значення вуглекислоти як головного чинника у процесі мінералоутворення і як безпосереднього показника наявності поліметалічного зруденіння, визначив фізико-хімічні критерії зруденіння, вказав на роль хлоридів у мінералотворних розчинах, узагальнив численні дані про фізико-хімічні умови утворення поліметалічних родовищ.

Л.І.Колтуна можна віднести до патріархів-дослідників просторової мінливості фізико-хімічних умов ендегенного мінералоутворення. Він вперше підняв це питання ще в 1951–1952 рр., коли досліджував кришталеносне родовище Курумкан на Алдані. Л.І.Колтун підмітив ознаки просторових змін температури мінералоутворення та хімічного складу кристалотворних розчинів і вплив цих змін на якість і кількість гірського кришталю. Цими дослідженнями закладено перші підвалини майбутньої прикладної термобарогеохімії.

Низка наукових праць Л.І.Колтуна присвячена питанням історії науки. Він уперше проаналізував історію геології та геологічного факультету у Львівському університеті до 70-х років ХХ ст., охарактеризував розвиток геологічних досліджень на факультеті за перші два післявоєнні десятиліття. Він є співавтором некрологів, присвячених академіку А.Г.Бетехтіну, професору Г.Л.Піотровському, доценту В.Ф.Лесняку, а також рецензії на книгу М.П.Єрмакова “Геохимические системы включений в минералах”.

Л.І.Колтун був учасником багатьох наукових форумів республіканського, всесоюзного і міжнародного рівнів, присвячених закономірностям формування і розміщення ендегенних родовищ, різним проблемам термобарогеохімії, а також міжнародного геохімічного конгресу, він є автором і співавтором тез доповідей цих форумів і хроніки про них.

Характерною особливістю наукових досліджень Л.І.Колтуна є їхня практична спрямованість. З 1954 р. вчений брав активну участь у виконанні госпдоговірних робіт, які проводила з 1954 р. Забайкальська експедиція геологічного факультету під керівництвом професорів В.М.Козеренка, Д.Й.Горжевського та Є.М.Лазька. Леонід Іванович був одним із керівників загонів, що виконували державну геологічну зйомку масштабу 1:200 000 на значній території Забайкалля, та науковим керівником багатьох госпдоговірних тем з термобарогеохімічного вивчення поліметалічних і рідкіснометалічних родовищ цього регіону.

Багатогранною також була науково-організаційна і громадська діяльність Л.І.Колтуна. Вчений упродовж багатьох років був членом ради, президії і віцепрезидентом Львівського геологічного товариства, членом редколегії його видань (Геологічного та Мінералогічного збірників), членом редколегії і редактором Вісника Львівського університету (серія геологічна), членом вченої ради університету, членом і головою вченої та методичної рад факультету. Він також брав активну участь в організації низки наукових форумів з різних проблем геології, які проводилися на геологічному факультеті.

Сумлінна праця Л.І.Колтуна відзначена багатьма подяками по ректорату, почесними грамотами, медаллю “За доблестный труд”. Характерна риса Л.І.Колтуна – висока інтелігентність, доброзичливість, порядність, справедливість. За це його

любили й цінували студенти і співробітники факультету й усього Львівського університету. Він високо котувався в корпусі деканів університету, серед геологічної громадськості Львова, постійно спілкувався і тісно співпрацював з такими відомими керівниками геологічних установ, як В.В.Глушко і В.С.Григорович, Г.Н.Доленко, С.А.Маковський та ін.

На жаль, невідомо раптова смерть обірвала життя Леоніда Івановича Колтуна. Він помер 24 травня 1982 р. в розквіті творчих сил і таланту. Добрі спогади про нього як талановитого вченого, педагога й керівника, прекрасну, чуйну і доброзичливу людину надовго збережуться в пам'яті тих, хто мав щастя з ним працювати, спілкуватися, слухати його лекції й виступи, побувати на геологічних практиках і в експедиціях.

Найважливіші наукові праці Л.І. Колтуна

1. Некоторые данные о давлениях и температурах при образовании минералов Нагольного кряжа (Донбасс) // Минерал. сб. 1953. № 7. С. 67–74 (соавтор Калюжный В.А.).
2. Применение минералотермометрического анализа для изучения генезиса некоторых золоторудных месторождений Урала // Тр. ВНИИ пьезооптич. минерал. сырья. 1957. Т. 1, вып. 2. С. 63–88.
3. Особенности генезиса золоторудного месторождения Лебединое, выявленные по включениям в минералах // Там же. 1958. Т. 2, № 2. С. 93–102.
4. О сингенетических твердых включениях в горном хрустале // Минерал. сб. 1959. № 13. С. 337–380.
5. Включения минералообразующих растворов в эпидоте // Там же. 1960. № 14. С. 325–327 (соавтор Мязь Н.И.).
6. К вопросу об условиях образования аксинитов // Зап. Всесоюз. минерал. об-ва. 1961. Ч. 90, вып. 3. С. 301–307 (соавторы Пизнор А.В., Ляхов Ю.В.).
7. До історії геологічного факультету Львівського університету // Вісн. Львів ун-ту. Сер. геол. 1962. Вип. 1. С. 3–12.
8. Некоторые итоги минералотермометрического изучения полиметаллических месторождений Восточного Забайкалья // Там же. С. 107–114 (соавтор Локерман А.А.).
9. О температурах минералообразования на Никитовском рудном месторождении, определенных по включениям в минералах // Минерал. сб. 1962. № 16. С. 407–410 (соавтор Головченко Н.Г.).
10. К вопросу о температурах и агрегатном состоянии растворов, формировавших полиметаллическое месторождение Савинское № 5 (Восточное Забайкалье) // Зап. Всесоюз. минерал. об-ва. 1963. Ч. 98, вып. 3. С. 327–334 (соавторы Ляхов Ю.В., Пизнор А.В.).
11. О температурах формирования Ново-Широкинского полиметаллического месторождения (Восточное Забайкалье) // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геол. 1964. Вип. 2. С. 98–93 (соавтор Локерман А.А.).
12. Application of mineralothermometric analyses in studies of the origins of certain gold ore deposits in Ural // Pergamon Press. Oxford; London; Edinburg; New York; Paris; Frankfurt, 1965. P. 426–457.
13. Special features of the origin of the Lebedinoye gold ore deposits ascertained on the basis of inclusions of minerals // Ibid. P. 662–672.

14. Термометрия кварцев одного из районов Алдана // Тр. ВНИИ синтеза минерал. сырья. 1966. Т. 9. С. 148–153.
15. Деякі підсумки вивчення газово-рідинних включень у мінералах // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол., геогр. і геол. 1968. Вип. 4. С. 142–151 (співавтор Пізнюр А.В.).
16. Развитие научных исследований на геологическому факультете за роки радянської влади // Там же. С. 152–162.
17. Результаты исследований включений в минеральных ассоциациях Бугдаинского молибдено-полиметаллического месторождения // Минерал. сб. 1970. № 24, вып. 3. С. 274–284 (соавтор Пізнюр А.В.).
18. Стадийность минерализации месторождения Акатуй по газово-жидким включениям в минералах // Там же. 1972. № 26, вып. 4. С. 355–364.
19. О температурах и других физико-химических условиях формирования постмагматических месторождений Восточного Забайкалья // Рудообразующая среда по включениям в минералах. М., 1972. С. 15–23 (соавторы Дорошенко Ю.П., Лазько Е.М., Ляхов Ю.В., Мязь Н.И., Пізнюр А.В.).
20. Процессы гидротермального минералообразования на месторождениях Восточного Забайкалья // I Междунар. геохим. конгресс. Докл. Т. 2. М., 1973. С. 461–469 (соавторы Лазько Е.М., Дорошенко Ю.П., Пізнюр А.В., Ляхов Ю.В., Мязь Н.И.).
21. О книге Н.П.Ермакова “Геохимические системы включений в минералах” // Зап. Всесоюз. минерал. об-ва. 1974. Ч. 103. Сер. 2, вып. 4. С. 503–506 (соавторы Лазько Е.М., Пізнюр А.В., Ляхов Ю.В., Мязь Н.И.).
22. Пятое Всесоюзное совещание по термобарогеохимии // Минерал. сб. 1977. № 31, вып. 2. С. 66–67 (соавтор Пізнюр А.В.).
23. Термобарогеохимия и рудогенез // Там же. 1979. № 33, вып. 2. С. 109–112.
24. Генетические модели эндогенных рудных формаций // Там же. 1982. № 36, вып. 2. С. 115–116 (соавтор Пізнюр А.В.).
25. Изучение минералообразующих растворов во включениях с целью поисков и разведки промышленных рудных тел // Теория и практика термобарогеохимии. М., 1978. С. 169–172 (соавтор Пізнюр А.В.).
26. Processes of hydrothermal mineralogenesis of the cast transbaikalian deposits from a study gas-liquid inclusions in minerals // 25th Intern. Geol. Congr. Abstr. V. 3. Sydney, Australia, 1976. P. 808–810.

P.M.Bilonizhka, Yu.V.Lyakhov, O.I.Matkovsky, A.V.Piznyur
Lviv. Ivan Franko National University

PATH IN LIFE AND CREATIVE ACTIVITIES OF L.I.KOLTOUN
(regarding the 75th anniversary)

Creative achievements, educational and scientific activities of L.I.Koltoun have been analysed as well as his contribution to the fields of thermobarogeochemistry and ore deposits investigations.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.1998